

Ižangos žodelis

– *Gerbk savo tėvą ir motiną*, – sako švenčiausias, visiems privalomas Dievo įsakymas.

Šeimos prasme – tai mes privalome Dievui ir visuomenei. Platesne prasme – Dievas yra mūsų tėvas, o žemė, kurioje gimėme, mūsų motina. Šiuo požiūriu meilė – ne tik įsakymas, bet ir prigimtis.

Ar gali kas, Viešpatie galingasai, už tavo darbus ir neišsemiamą malonę tavęs nemylėti! Ar atsiras tas, kuris pagailėtų savo kraujo už tave, Motina, gimtoji žeme? Taigi meilė ir pasiaukojimas – joks nuopelnas, tai tiesiog priedermė.

Visada maniau, kad negalima pamilti Motinos – gimtosios žemės nepažinus jos veido, neišmokus išvysti kirbiškųjų, spindinčių jos žvilgsnyje, verkti iš jos akių riedėjusiomis ar galėjusiomis kažkada riedėti ašaromis, net su meile suskaičiuoti jos kilnų veidą išraižiusių raukšlių, nes būtent tai ir yra meilės sąlyga. Istoriniu, prigimtiniu, etnografiniu, archeologiniu, geografiniu aspektu tyrinėti mūsų gimtąją žemę, regis, tai ir būtų apibendrintas vaisius to, ką įprasta vadinti meile savajam kraštui.

Nes kaip galima mylėti, pralieti kraują už tai, ko nepažįstame ir nesuvokiame?

Daugybė tyrinėtojų kaip pasišventėliai gvildena gimtosios žemės rėžį. Daug nuveikta istorijai, tačiau be galo

mažai mūsų geografijai: Vincento Polio¹ *Šiaurinius Karpatų šlaitus*, Mykolo Balinskio² ir Timotiejaus Lipinskio³ *Senovės Lenkiją*, pagaliau dar dvi ar tris knygas galėtume laikyti mūsų studijų šaltiniu.

Kaip kraujas organinės būtybės arterijose, taip ir krašto gyvenimas smarkiau pulsuoja jo upėse, tačiau mūsų upių monografijų neturime nė vienos. Pirmasis, mano žiniomis, tokio pobūdžio bandymas yra puikus, iki šiol dar neišspausdintas grafo Konstantino Tiškevičiaus Neris aprašymas, saugomas Vilniaus muziejuje⁴. Žinomas

¹ Vincentas Polis (Wincenty Pol, 1807–1872) – vokiečių kilmės lenkų poetas, geografas, 1831 m. sukilimo dalyvis. *Pólnocne stoki Karpat. Red.*

² Mykolas Balinskis (Michał Baliński, 1794–1864) – Lietuvos istorikas. *Starożytna Polska. Red.*

³ Timotiejus Lipinskis (Timoteusz Lipiński, 1797–1856) – lenkų istorikas, geografas archeologas. *Red.*

⁴ Vilniaus senienų muziejus (VSM), įkurtas 1855 m. Eustachijaus Tiškevičiaus rūpesčiu ir donacija. Čia buvo saugomas ir jo brolio Konstantino Tiškevičiaus (1806–1868) rankraštis *Wilija i jej brzegi (Neris ir jos krantai)*. *Red.* Su rankraščio autoriumi Sirokomlė palaikė draugiškus ryšius, susirašinėjo. Būdamas aktyvus Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos, veikusios kartu su Senienų muziejumi, narys V. Sirokomlė turėjo galimybę išstudijuoti šį kūrinį, semtis iš jo įkvėpimo. K. Tiškevičius irgi nuoširdžiai džiaugėsi tik ką išėjusia Sirokomlės knyga, jo „garsia plunksna, kuri mums tiek daug jaudinamų ir gražių tautos dainų ir padavimų jau išgiedojo. Kaip kad Neris su Nemunu gražiam Kauno slėnyje susitinka ir susilieja, taip susitiko ir du mūsų darbai, nors ir nelygūs jėga, tačiau panašūs mūsų, Lietuvos darbininkų, siekiais“, – kuklindamasis rašo grafas K. Tiškevičius ir pacituoja porą posmelių „žavingiausių“ Sirokomlės eilių iš jo knygos: žr. Konstantinas Tiškevičius, *Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu*, parengė Reda Griškaitė, Vilnius: Mintis, 2013, p. 277. R. K.

autorius, plaukdamas paprasta vytine⁵, sugebėjo suvokti bei aprašyti ir orų kaitą, ir vandens paviršiaus raibuliavimą, ir dainos melodiją, ir pakrantės gyventojų klegesį. Jis išmatavo upės gylį, aplinkinių kalnų aukštį, atkreipė dėmesį į pakeliui pamatytų objektų istorinę svarbą, žodžiu, išsamiai ištyrė tai, ko ėmėsi.

To puikaus darbo pavyzdys padrašino mus išleisti šią knygą.

Viena galingiausių, herakliškų mūsų Lietuvos arterijų yra Nemunas. Nors neturime tiek medžiagos kaip grafas Tiškevičius, nutarėme plaukti Nemunu nuo ištakų iki žiočių ir išnaudoti bergždžiai gulinčią medžiagą, kuri mūsų aplanke susikaupė per kelerius metus. *Nemuno nuo versmių iki Kauno* monografiją parašėme neketindami jos spausdinti. Šis darbas niekada nebūtų buvęs paskelbtas, jeigu nebūtų man į rankas pakliuvę *Lietuviškos vytinės laivininko, plaukusio iš Kauno į Karaliaučių, kelionės atsiminimai*, kurie leido papildyti šį darbą, parodyti Nemuną kaip pagrindinę tikrosios mūsų Lietuvos teritorijos⁶ arteriją, išvardyti visus svarbesnius į ją įtekančius intakus: šalutines upes, ežerus ir upelius. Tais nervais pulsuoja mūsų krašto gyvenimas. Tik gaila, kad mūsų knygos puslapiuose tiek mažai to gyvenimo sugebėjome aprašyti.

⁵ Vytinės aprašymą žr. p. 48. *M. V.*

⁶ Autorius pavartoja „tikrosios Lietuvos“ regiono terminą (orig. *pewnych stron*). Lietuvos kraštovaizdį, autoriaus aprašomojo laikotarpio suvokimu, sudarė trys tam tikrais aspektais (kalbos vartoseną, pa-pročiaus, išvaizda, nešiosena, ūkininkavimo būdu etc.) skirtingi regionai: pirma, tikroji Lietuva, kurios teritorijos pagrindinė „arterija“ Nemunas, antra, Žemaitija ir, trečia, Lietuvos Rusia (Gudija). *R. K.*

Menkai atskleidėme etnografiją, galėjome pateikti visos panemunės istorines legendas ar padavimus, tačiau tokie dalykai daromi tik esant vietoje, o mes savo knygą rašėme sėdėdami prie stalelio, ligoti.

Antrąją dalį, arba *Laivininko atsiminimus*, suredagavome, veikiau visiškai perdirbome tai, kas buvo parašyta kažkokio garbaus piliečio⁷, kuris 1829 metais norėjo pasimėgauti laivyba ir lietuviška vytine plaukė nuo Kauno iki Karaliaučiaus. Iš pirmo žvilgsnio atrodė, kad kartodami tai, ką dorasis bajoras prieš trisdešimtį metų parašė, pasakojame senas pasakas. Tačiau laivyba Nemunu nuo to meto iki mūsų dienų labai mažai pasikeitė, veikiau visiškai nepagerėjo, tad aprašytoji prieš trisdešimtį metų atitinka dabartinę⁸.

Pagaliau, pateikdami laivininko atsiminimus, leidžiamė keliauninkui palyginti, kaip buvo prieš trisdešimtį

⁷ *Laivininko atsiminimų* autorius dabar jau žinomas Naugarduko apylinkių bajoras, dvarininkas Arnoldas Zenovičius (Arnold Zienowicz), dienoraštyje aprašęs savo kelionę Nemunu nuo Jurbarko iki Karaliaučiaus 1829 m. pavasarį ir vasarą. Dienoraštis saugomas Lietuvos literatūros ir meno archyve (F. 96). 2015 m. jį aptiko istorikas Rolandas Gustaitis. Smulkesnių žinių apie dienoraščio autorių nėra. Atrodo, jo būta išsilavinusio žmogaus, gerai mokėjusio vokiečių kalbą. Daug vietos dienoraštyje skirta Karaliaučiaus gatvėms, kapinėms, išplanavimui, nurašyti Trapėnų kaimelio kapinių epitafijų ilgi vokiški tekstai.

Dienoraštyje aprašytą kelionę vytine Zenovičius pradėjo nuo Jurbarko. Į Kauną jis atvyko sausuma, čia sėdo į burvaltę ir ja pasiekė Jurbarką. Grūdų pakrauta vytinė iki Jurbarko plaukė be šeimininko, reikalus tvarkė raštingas vairininkas. *M. V.*

⁸ Čia ir toliau vadinamoji dabartis yra autoriaus aprašomas laikotarpis – XIX a. pirmoji pusė. *Red.*

metų, nors smalsesniesiems tai bus tik atgyvena, nes garu varomas garlaivis ar lokomotyvas vos per kelias valandas nukanka tą atstumą, kurį mūsų tėvai galėjo įveikti tik per kelias savaites.

Spręsk, maloningasis skaitytojau, apie šį darbą pagal jo vertę ir būk prielankus autoriui, o tu, kilnysis Zoilai⁹, patark atminti, kad ne tulžimi, o medumi tepamos žaizdos, ne kūju, o mentele renčiamas altorius, kuriame savo mitiniu pavidalu įsikūnys šventoji mūsų Dievybė – mūsų kalnų ir upių idėja.

V. S.

⁹Zoilas (gr. Ζώϊλος) – IV a. pr. Kr. graikų filosofas ir kritikas, piktai kritikavęs Homero kūrinis, kita reikšmė – neteisingas, priekabus, piktas kritikas. Sirokomlė, jį minėdamas, savotiškai apsidraudžia nuo galimos piktavališkos kritikos. *M. V.* Prie piktojo ir pavydaus Zoilo vardo prisegęs „kilniojo“ epiteta, autorius antikiniu pavyzdžiu pavartoja priešybę išreikštą eufemizmą. Senovės graikai, siekdami palankumo, panašiai žiauria, laivus ir laivininkus ryjančią Juodąją jūrą vadino *Svetingaja*. *R. K.*